

Branislav Šprocha – Pavol Tišliar:

Náčrt vývoja sobášnosti na Slovensku v rokoch 1919 – 1937

STIMUL, Bratislava 2008, s. 163

Vývoj úmrtnosti na Slovensku v rokoch 1919 – 1937

STIMUL, Bratislava 2008, s. 204

Plodnosť a celková reprodukcia obyvateľstva Slovenska v rokoch 1919 – 1937

STIMUL, Bratislava 2008, s. 164

Nie je asi obvyklé ponúknuť na stránkach odborného časopisu, akým je aj Sociológia, v rámci jednej recenzie recenziu hneď na tri knihy. Po postupnom prečítaní troch kníh autorov Šprocha a Tišliara to však bol pre mňa jediný logický záver. Rád by som totiž odbornú verejnosť upozornil na tieto publikácie a keďže ide o knihy tých istých autorov, dotýkajú sa toho istého časového obdobia vývoja demografických procesov na Slovensku (obdobie prvej Československej republiky), boli vydané v jednom roku a vznikli ako súčasť tej istej grantovej úlohy VEGA, ktorej cieľom bolo postupne priblížiť vývoj populácie Slovenska v medzivojnovom období, dovoľujem si napísať jednu recenziu o troch knihách.

Samotná skutočnosť, že v jednom roku autori vydali tri knižné publikácie, svedčí o tom, že sa podarilo vytvoriť veľmi plodný a dobre fungujúci tandem, pričom autorom zostáva ešte čas a energia aj na ďalšiu činnosť, ako to dokazujú ich ďalšie publikačné, pedagogické či výskumné aktivity. Branislav Šprocha z Výskumného demografického centra INFOSTAT-u a Pavol Tišliar z Katedry archívniectva a pomocných vied historických Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave predkladajú postupne cez analýzu sobášnosti, analýzu úmrtnosti a chorobnosti obyvateľstva, pôrodnosti a plodnosti pomerne ucelený obraz o populačnom vývoji, najdôležitejších demografických procesoch obdobia, ktoré dlhodobo zostávalo nepreskúmaným. Pre výskumníkov, ktorých dané historické obdobie zaujímal cez prizmu rôznych tém (či už samotného demografického správania, rodinného správania, sociálnej štruktúry, regionálnej diferencovanosti a pod.), zostávala na jednej strane možnosť analýzy primárnych štatistických prameňov, čo je samozrejme veľmi časovo náročné a nie práve jednoduché alebo na strane druhej niekoľko málo priekopníckych prác vzniknutých v danom období či po ňom. Z hľadiska demografických procesov a práce so štatistickými údajmi myslím napríklad na práce Alojza J. Churu (1936, 1938, 1939 – spoluautorom posledného zväzku je aj Karol Kizlink s kolektívom autorov), Jána Svetoňa (1958) či Vladimíra Srba (2002). Tieto pramene samozrejme autori poznajú, pracujú s nimi a nielen nadväzujú na ne, ale ich aj podrobujú kritickej reflexii a revidujú výsledky (najmä Churove – Slovensko bez dorastu?).

Kombinácia spolupráce demografa a historického demografa bola v prípade obsiahleho demografického a archívneho výskumu, jeho následného spracovania a analýzy bezpochyby veľmi výhodná. Pri všetkých publikáciách autori využili existujúcu dostupnú odbornú literatúru, ale predovšetkým preskúmali rozsiahle demografické a štatistické zdroje údajov. Vďaka tomu sa dozvedáme o charakteristikách dobových prameňov. Nemá to však len informatívnu funkciu, pred čitateľmi sa hneď otvára aj spôsob práce autorov s nimi, dozvedáme sa o podobách problémov pri snahe o vzájomnú komparáciu a o možnostiach riešenia týchto problémov. Základnými prameňmi sú publikované údaje o pohybe obyvateľstva na Slovensku, pre ktoré sú dostupné presné definitívne štatistické dáta za celé kalendárne roky, ale aj výsledky sčítania ľudu, pričom oba spomínané typy zdrojov dát vychádzali v edícii Československá statistika. Počas sledovaného obdobia sa na území Slovenska uskutočnili tri cenzy. Prvý mimoriadny už v roku 1919, ktorého výsledky však neboli nikdy kompletne publikované. Zasvätené sa tomuto sčítaniu venuje Pavol Tišliar (2007) vo svojej predchádzajúcej monografii Mimoriadne sčítanie ľudu na Slovensku z roku 1919: Príspevok k populačným dejinám Slovenska. Nasledujúce sčítania ľudu z rokov 1921 a 1930 už podrobne spracovával a publikoval celoštátny štatistický úrad v niekoľkých zväzkoch. Autori využívajú aj rôzne štatistické príručky, ročenky, prehľady, retrospektívne prepočty, podrobné správy či topografické a štatistické lexikóny vydávané štatistickým úradom. Práve v prvej zo spomínaných knižiek, venujúcej sa sobášnosti, je venovaná detailná pozornosť prameňom a rôznym problémom, ktoré pri spracovaní a snahe o komparovanie nastali. Ide napríklad o situáciu, keď boli údaje za populáciu Slovenska vykazované spoločne s údajmi za Podkarpatskú Rus, taktiež sledovanie regionálnych údajov museli autori prispôsobiť jednotlivým etapám územnosprávnych zmien, ktoré nastali v rokoch 1919 až 1937 na Slovensku, a tiež spôsob publikovania údajov za jednotlivé regióny, niektoré údaje sa sledovali len od určitého obdobia, menila sa metodika zostavovania prehľadových tabuliek či celá metodika zverejňovania údajov jednotlivých demografických procesov a ukazovateľov.

Autori vždy zasadzujú jednotlivé demografické procesy do širšieho rámca – nielen teoretického, ale aj konkrétneho – napríklad postavenie sobášnosti v demografickej reprodukcii, ale pojednávajú aj o právnych normách upravujúcich manželské právo na území Slovenska. Pri spracovaní výsledkov a pri samotnej

analýze nezostávajú len pri publikovaní absolútnych počtov, hrubých mier a podobne, ale využívajú oveľa sofistikovanejšie metódy a miery, čo je zvlášť oceníteľné. Takýmto spôsobom sa im otvárajú nové možnosti pre interpretáciu. Jednotlivé skúmané javy analyzovali z pohľadu rôznych faktorov, ako sú pohlavie, vekové kategórie, rodinný stav, národnosť, náboženské vyznanie, povolanie, obdobie v roku (cyklus poľnohospodárskych prác a cirkevných sviatkov) a ponúkajú aj veľmi dôležitú dimenziu analýzy, ktorou sú regionálne osobitosti. Zvýšila sa síce tým prácnosť analýzy, ale súčasne to poskytlo autorom veľmi dôležité podnety na analýzu.

Štruktúra obsahu jednotlivých kníh sa drží akoby jednotného scenára. Je evidentná snaha autorov v úvodnej kapitole poukázať na teoretické možnosti uchopenia jednotlivých demografických procesov, ich význam pre celkové pochopenie a ich vplyv na vývoj populačného vývoja a v neskorších kapitolách postupne uvádzať základné, ako aj špecifické miery a ich časový vývoj. Tento ucelený obraz o vývoji a intenzite jednotlivých demografických procesov je doplnený pre sociológov veľmi inšpirujúcou snahou o ponúknutie vysvetľujúcich príčin tohto vývoja. Autori sa snažia aj o porovnanie vývoja na Slovensku v medzinárodnom kontexte. Ak pramene dovoľujú, je zachytený nielen celoslovenský, ale (ako už bolo spomínané) aj regionálny pohľad. Pri analýzach sa autori zaoberajú nielen spomenutými demografickými procesmi a javmi, ale aj ich vzájomnou prepojenosťou a nevynechávajú ani ďalšie dôležité dokresľujúce javy ako napríklad rozvod, rozlúčenie či rozluku, celkovú reprodukciu obyvateľstva, celkový pohyb obyvateľstva, rôzne podoby migrácie, mŕtvorodenosť atď. Text je sprevádzaný a doplnený množstvom štatistických kartogramov, tabuľkami a grafmi, pričom niekedy je to až na úkor čitateľnosti textu. Samozrejme, pri takýchto témach záujmu musia mať práve ony východiskové a základné postavenie, nemuseli by však byť až tak zastúpené v samotnom texte, ale skôr ako súčasť prílohy.

Publikácie nie sú zaujímavé len pre samotných demografov, ale predpokladám, že pritiahnu zaslúženú pozornosť aj sociológov a historikov či etnológov. Ale nejde v nich len o množstvo údajov, ktoré ponúkajú, ale aj o oboznámenie sa s inšpiratívnymi štatistickými a archívnymi zdrojmi, o „nakuknutie do kuchyne“ práce s nimi, o možnosť lepšie porozumieť vzájomným súvislostiam a faktorom ovplyvňujúcich vývoj plodnosti/pôrodnosti, sobášnosti či úmrtnosti, a tým získať ucelenejší pohľad na jedno doteraz málo zmapované obdobie vývoja Slovenska z pohľadu demografického správania, čo v konečnom dôsledku umožňuje pohľad na rôzne aspekty života populácie.

Ako samotní autori poznamenávajú, „Naším cieľom je len náčrt či skôr širší úvod do zvolenej problematiky a vytvorenie základnej predpráce, na ktorú bude možné v budúcnosti nadviazať hlbšou analýzou a na základe jej výsledkov aj syntézou o populačnom vývoji Slovenska v medzivojnovom období.“ (Náčrt vývoja sobášnosti ..., 2008, s. 7) Na syntézu sa teším, základy na jej utvorenie rozhodne sú a u autorov je aj potrebný potenciál. Privítal by som však vypracovanie alebo testovanie sofistikovanejšieho referenčného teoretického rámca, keďže táto „východisková súčasť“ v prácach autorov bola predsa len poddimenzovaná. Navrhujem aj inšpirácie z oblasti sociológie či etnológie a možno rozšírenie tandemu o ďalších odborníkov zo spomínaných vedných odborov. Ako si aj samotní autori uvedomujú, aj rozsiahlejší regionálny výskum, množstvo dochovaného archívneho materiálu v jednotlivých regiónoch môžu ponúknuť ešte ďalšie nasmerovanie výskumných aktivít a poskytnúť zaujímavý pohľad na determinujúce faktory spolupodielajúce sa na pomerne veľkých regionálnych diferenciách v jednotlivých regiónoch (najmä medzi severom a juhom Slovenska).

Roman Džambazovič